

Manteuffel, Tadeusz

Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego

Przegląd Historyczny 37, 481-485

1948

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

INSTYTUT HISTORYCZNY UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO.

Instytut Historyczny U. W. ma za sobą pierwszy etap pracy powojennej. Został on poświęcony zorganizowaniu zakładu i uruchomieniu jego pracowni naukowej.

Półtoraroczne doświadczenie pozwoliło stwierdzić, że teoretyczny plan ścisłego związania w ramach jednego zakładu 7 różnych katedr historycznych zdał egzamin życia. Co więcej współpraca ta w momencie odbudowy umożliwiła uzyskanie takich funduszków, jakich nie przyznano by żadnemu z zakładów, obsługujących jedną tylko katedrę. Temu głównie zawdzięczać należy odbudowanie w krótkim stosunkowo czasie 13 miesięcy pracowni naukowej i biblioteki Instytutu, udostępnionej dziś już w całości czytelnikom.

Biblioteka ta po przyjęciu w charakterze depozytu ocalonych szczątków Gabinetu Historycznego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego stanowi największą bibliotekę historyczną w Warszawie. Liczy ona około 20.000 tomów i zawiera najważniejsze wydawnictwa źródłowe polskie i obce oraz szereg wcale nieźle zaopatrzonych działów specjalnych. Na podkreślenie zasługuje bogaty dział Silesiadców i historii najnowszej. Warto również podkreślić, że biblioteka Instytutu dysponuje niemal że kompletnym zbiorem źródeł, opublikowanych przez Belgijską Akademię Umiejętności. Wreszcie w dziale nauk pomocniczych zwraca uwagę zapoczątkowany zbiór fotograficzny, obejmujący 342 zdjęcia dokumentów średniowiecznych i około 120 zdjęć pisma kodeksowego.

O organizacji wewnętrznej Instytutu informuje w sposób najbardziej wyczerpujący jego statut, zatwierdzony przez Radę Wydziału Humanistycznego w dniu 4. czerwca 1946 roku.

STATUT INSTYTUTU HISTORYCZNEGO U. W.

1. Instytut Historyczny jest zakładem Wydziału Humanistycznego, działającym na podstawie własnego statutu, zatwierdzonego przez Radę Wydziałową.

2. Instytut Historyczny jest związkiem następujących seminariów: a) historii starożytnej, b) historii powszechnej średniowiecznej, c) historii powszechnej nowożytnej, d) historii Polski średniowiecznej wraz z naukami pomocniczymi historii, e) historii Polski nowożytnej, f) historii Europy Wschodniej oraz g) historii Ukrainy i Rosji.

3. Zadaniem Instytutu Historycznego jest koordynowanie nauczania historii na Uniwersytecie Warszawskim, organizowanie i prowadzenie prac naukowo-badawczych w zakresie historii, przygotowywanie przyszłych pracowników naukowych oraz pogłębianie w społeczeństwie kultury historycznej. W tym celu Instytut organizuje zespołowe prace naukowe, popiera pracę indywidualną, prowadzi działalność wydawniczą, urządza specjalne kursy itp.

4. Na czele Instytutu Historycznego stoi Kierownik Instytutu, zatwierdzany na wniosek Rady Wydziału Humanistycznego na okres trzyletni przez Ministra Oświaty. Kandydata na Kierownika Instytutu przedstawiają Radzie Wydziałowej kierownicy seminariów, wchodzących w skład Instytutu. Oni też wybierają ze swego grona Zastępcę Kierownika Instytutu. Kierownikiem Instytutu może być tylko etatowy profesor Uniwersytetu Warszawskiego, Kierownikiem Seminarium, wchodzącego w skład Instytutu Historycznego — profesor etatowy, kontraktowy lub zastępca profesora U. W.

5. Kierownik Instytutu:
- a) reprezentuje Instytut na zewnątrz,
 - b) zwołuje z własnej inicjatywy lub na żądanie 2 członków Rady posiedzenia Rady Instytutu i na nich przewodniczy,
 - c) prowadzi administrację i załatwia korespondencję Instytutu,
 - d) dysponuje budżetem Instytutu zgodnie z preliminarzem budżetowym,
 - e) składa corocznie sprawozdania z działalności Instytutu Radzie Instytutu i Radzie Wydziałowej.
6. Rada Instytutu składa się z kierowników seminariów, docentów historii U. W., związanych z Instytutem, oraz z zaproszonych przez Kierownika Instytutu na okres roku akademickiego osób, prowadzących zleczone wykłady lub ćwiczenia z zakresu historii. Rada zbiera się przynajmniej 3 razy do roku tzn. w październiku, marcu lub kwietniu i czerwcu.
7. Do zakresu działalności Rady należy:
- a) uchwalanie statutu Instytutu i jego zmian,
 - b) uchwalanie preliminarza budżetowego Instytutu na wniosek Kierownika,
 - c) przedstawianie dezyderatów w sprawie nabywania książek i pomocy naukowych,
 - d) przedstawianie kandydatów do stypendiów, zasiłków i nagród,
 - e) rozstrzyganie o przeznaczeniu pomieszczeń Instytutu,
 - f) uchwalanie regulaminu wewnętrznego Instytutu,
 - g) wydawanie opinii w sprawach, dotyczących akademickiego nauczania historii,
 - h) opracowywanie i uzgadnianie programu dorocznego zajęć sekcji historycznych,
 - i) zatwierdzanie planu działalności Instytutu.
8. Personel pomocniczy Instytutu Historycznego jest mianowany przez władze uniwersyteckie na wniosek Kierownika Instytutu.
9. Instytut Historyczny posiada wspólny lokal o odpowiedniej liczbie pomieszczeń oraz wspólną bibliotekę i czytelnię publiczną.
10. Instytut Historyczny posiada wspólny budżet, którego wysokość jest uzależniona od liczby wchodzących w jego skład seminariów.
11. Instytut Historyczny prowadzi wspólną dla wszystkich seminariów, wchodzących w jego skład, administrację, inwentarz biblioteczny i meblowy oraz rachunkowość.
12. Instytut Historyczny ma prawo przyjmować dary, fundacje, stypendia itp. na cele, związane z działalnością Instytutu względnie poszczególnych seminariów. Dary te, fundacje, stypendia itp. stanowią własność Uniwersytetu Warszawskiego.

* * *

Dnia 31 stycznia 1947 roku nastąpiło uroczyste otwarcie pracowni naukowej Instytutu Historycznego. Uroczystość tę poprzedziło nabożeństwo żałobne, odprawione w kościele PP. Wizytek przez ks. prof. Mieczysława Żywczyńskiego w asyście ks. ks. doc. Fr. Sokołowskiego, Bakalarza i Mityru za poległych i zmarłych w latach wojny i okupacji wykładowców i słuchaczy sekcji historycznej. Po nabożeństwie odsłonięto w pracowni naukowej Instytutu tablicę pamiątkową ku czci Zmarłych, przy czym kierownik Instytutu prof. Tadeusz Manteuffel wygłosił następujące przemówienie:

Nie jest przypadkiem, że uroczysty dzień otwarcia pracowni naukowej Instytutu rozpoczynamy od uczczenia pamięci tych wykładowców, pomocniczych sił naukowych i słuchaczy historii, którzy zginęli lub zmarli w latach wojny i okupacji 1939—1945, oddając swe życie za ideały, jakim służyli. My, historycy, w większym może stopniu aniżeli ktokolwiek inny odczuwamy znaczenie tradycji i zdajemy sobie sprawę z tego, cośmy winni naszym przyjacielom i towarzyszom, których dziś między nami już nie ma. Wiemy doskonale, że kultury naukowej nie tworzy jednostka, ani nawet jedno pokolenie, lecz że jest ona wynikiem współdziałania długiego szeregu pracowników. Wiemy również, że to, co los nam pozwolił zrealizować dzisiaj, zawdzięczamy w dużym

stopniu twórczej idei i wysiłkom naszych poprzedników. Nic więc dziwnego, że w chwili tak dla nas radosnej, jaką jest otwarcie pracowni naukowej Instytutu, powracamy myślą do naszych Zmarłych, powracamy zwłaszcza do Tego, który Instytutu był twórcą i pierwszym kierownikiem — do niezapomnianego naszego profesora MARCELEGO HANDELSMANA. Ale Instytut w naszym pojęciu, to nie tylko pracownia, wyposażona w bogatą bibliotekę, to również zespół ludzi, ożywionych wspólnymi dążeniami naukowymi, to Universitas magistrorum et scolarium. Toteż w chwili tej trudno nam nie wspomnieć również i o tych, którzy choć pierwsze dopiero na polu badań historycznych stawiali kroki, swoim zapałem i pracą przyczynili się wydatnie do ożywienia tętna naszego studium w okresie konspiracji. Oddali oni swe młode życie w walce o drogie nam ideały, polegli, byśmy żyć i pracować mogli. Tablicę Im poświęconą umieściliśmy w pracowni naukowej. Pragniemy bowiem, by Ich pamięć towarzyszyła naszym codziennym wysiłkom, przypominając, że nieodzownym warunkiem pracy naukowej jest WOLNOŚĆ, za którą Zmarli nasi oddali swe życie. A oto Ich nazwiska:

- prof. Marceli HANDELSMAN, pierwszy kierownik Instytutu, wykładowca warszawskich tajnych kursów uniwersyteckich, zginął w obozie koncentracyjnym zapewne w Nordhausen w marcu 1945;
- prof. tyt. Majer BAŁABAN, zginął przy likwidacji getta w 1943;
- doc. U. J. K. Lucja CHAŁEWICZOWA, wykładowczyni warszawskich tajnych kursów uniwersyteckich, zginęła w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu, w grudniu 1943;
- prof. U. J. Józef FELDMAN, wykładowca warszawskich tajnych kursów uniwersyteckich, zmarł na skutek choroby, nabytej w czasie powstania 16 czerwca 1946;
- asystent Tadeusz KWAŚNIEWSKI, rozstrzelany na Pawiaku w marcu 1943;
- asystent Tadeusz PIOTROWSKI, zginął w czasie powstania we wrześniu 1944;
- doc. Ludwik WIDERSZAL, wykładowca warszawskich tajnych kursów uniwersyteckich, zamordowany przez bojówkę N. S. Z. 13 czerwca 1944;
- doc. W. W. P. Stanisław WIĘCKOWSKI, wykładowca warszawskich tajnych kursów uniwersyteckich, rozstrzelany 31. grudnia 1942;
- prof. Kazimierz ZAKRZEWSKI, rozstrzelany na Palmirach 11 marca 1941;
- doc. Zdzisław ZMIGRYDER-KONOPKA zmarł na skutek choroby, nabytej w czasie kampanii wrześniowej 4 listopada 1939;
- Halina GASPARKA, słuchaczka III roku tajnych kursów uniwersyteckich, zginęła w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu zimą 1942/43;
- Hanna JASTRZĘBSKA, słuchaczka III roku tajnych kursów uniwersyteckich, poległa w powstaniu 28 sierpnia 1944;
- Zbigniew KAMIŃSKI, słuchacz I roku tajnych kursów uniwersyteckich, poległ w powstaniu 1944;
- Piotr NIEMIEC, doktorant seminarium społeczno-gospodarczego, zginął na skutek działań wojennych 1944;
- Barbara PONIATOWSKA, słuchaczka III roku seminarium społeczno-gospodarczego, rozstrzelana 4 sierpnia 1944;
- Janina ROSTAŃSKA, słuchaczka III roku tajnych kursów uniwersyteckich, poległa w powstaniu 15 września 1944;
- Danuta SEŃKO słuchaczka I roku tajnych kursów uniwersyteckich, poległa w powstaniu 1944;
- Andrzej STANKIEWICZ, słuchacz I roku tajnych kursów uniwersyteckich, poległ w powstaniu 1944;
- Radomiła ŚLASKA, słuchaczka III roku seminarium społeczno-gospodarczego, zginęła na Pawiaku 1943;
- Krystyna WAŃKOWICZÓWNA, słuchaczka III roku tajnych kursów uniwersyteckich, poległa w powstaniu 6 sierpnia 1944;
- Zbigniew WERNIC, słuchacz I roku tajnych kursów uniwersyteckich, rozstrzelany na Pawiaku 20 lipca 1944;
- Krystyna WOŹNIAK, słuchaczka I roku tajnych kursów uniwersyteckich, zginęła w 1944;
- Aniela ZAŁĘSKA, słuchaczka III roku tajnych kursów uniwersyteckich, rozstrzelana na Pawiaku 18 maja 1944.

W godzinach popołudniowych w obecności zaproszonych gości nastąpiło otwarcie pracowni naukowej Instytutu Historycznego. Po przemówieniu wstępnym dziekana wydziału humanistycznego, prof. dr Kazimierza Michałowskiego, kierownik Instytutu, prof. Tadeusz Manteuffel, przedstawił następujące sprawozdanie:

Dostojni Goście! W imieniu wykładowców, współpracowników i młodzieży Instytutu Historycznego dziękuję Wam za łaskawe zaszczytowanie swą obecnością naszej uroczystości zakładowej. Jest ona dla nas szczególnie ważna, oto bowiem ukończyliśmy pierwszy etap odbudowy — udostępniamy w całej rozciągłości bibliotekę naszą czytelnikom.

Instytut Historyczny, powołany do życia uchwałą Rady Wydziałowej w roku akademickim 1930/31 jako zakład, skupiający wszystkie istniejące podówczas seminaria historyczne, mógł rozwinąć pełną działalność dopiero w roku 1938 z chwilą uzyskania obecnego lokalu. Zawdzięczał to zabiegom swego twórcy i kierownika śp. prof. Marcelego Handelsmana. Z uzyskanego lokalu zakład nasz korzystał jednak zaledwie rok jeden. Przyszła wojna, a wraz z nią zniszczenie dorobku uniwersyteckiego minionego ćwierćwiecza. Instytut Historyczny utracił wówczas nieprzeniesioną jeszcze do swego lokalu bibliotekę seminarium historii Europy Wschodniej oraz cały swój inwentarz ruchomy. Natomiast ta część księgozbioru, która znajdowała się już w nowym lokalu, ocalała w większości i dzięki ofiarnej pracy kustosa Biblioteki Uniwersyteckiej, p. Wandy Lubeckiej, znalazła schronienie w magazynach tejże Biblioteki.

Przystępując w roku 1945 do odbudowy zniszczonego przez wojnę zakładu, mogliśmy więc liczyć na wcale pokaźne szczątki dawnego księgozbioru. Posiadaliśmy nadto rzecz w warunkach warszawskich bezcenną — ocalony dawny swój lokal i rzecz może jeszcze cenniejszą — ideę Instytutu, przekazaną nam w spadku przez jego twórcę, Marcelego Handelsmana. Lokal wymagał jednak gruntownego remontu tak, że mogliśmy go objąć dopiero w styczniu 1946 roku. Były to jednak wówczas tylko gołe ściany.

Poparciu władz akademickich, instytucyj naukowych, a przede wszystkim Rządu zawdzięczamy to, że w ciągu 13 miesięcy udało nam się nie tylko odzyskać szczątki naszego dawnego księgozbioru, ale go również wzbogacić wydatnie nowymi nabytkami. Pomoc ta umożliwiła nam także nabycie niezbędnych dla pomieszczenia bibliotek półek oraz najpotrzebniejszych sprzętów pomocniczych.

Zdajemy sobie doskonale sprawę z tego, że poparcie to zawdzięczamy przede wszystkim tradycji Instytutu a również temu, że jest on zakładem zespołowym, obsługującym równocześnie 7 katedr. Wiemy także, że bez pomocy zewnętrznej nie byłibyśmy w stanie dokonać pracy, której wyniki oglądają państwo dzisiaj. Niech mi wolno będzie podziękować za życzliwy stosunek do Instytutu i stałą nad nim opiekę Jego Magnificencji panu Rektorowi Pięnkowskiemu oraz panu dziekanowi wydziału humanistycznego prof. Michałowskiemu. Pragnę wyrazić również naszą wdzięczność Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu w osobie jego sekretarza generalnego prof. Krzyżanowskiego za życzliwe ustosunkowanie się do naszego projektu centralizacji warszawskich pracowni naukowych i przekazanie Instytutowi w depozyt ocalonej reszty księgozbioru Gabinetu Historycznego. Dziękujemy za wielokrotne zasiłki panu dyrektorowi Departamentu IV Ministerstwa Oświaty prof. Arnoldowi oraz panu vice-dyrektorowi dr. Marowskiemu. Ze specjalną wdzięcznością wspominamy zasiłek przyznany nam przez panią dyrektora Departamentu VI dr. Kormanową, chociaż bowiem uzyskiwaliśmy niejednokrotnie potem sumy wyższe, przyznana przez nią kwota była pierwszą i ona umożliwiła nam podjęcie realizacji naszego planu. Dziękujemy Komisji Odbudowy Nauki przy Centralnym Urzędzie Planowania w osobie prof. R. Kozłowskiego i naczelnika p. Sawickiej za wydatny zasiłek na rozbudowę magazynu bibliotecznego Instytutu. Rozwój naszego księgozbioru zawdzięczamy życzliwemu poparciu władz biblioteczných z naczelnym dyrektorem bibliotek dr Gryczem i naczelnikiem Janiczkiem na czele. Oni to umożliwili nam przejęcie z zabezpieczonych na Dolnym Śląsku księgozbiorów szeregu cennych wydawnictw, za co serdecznie im dziękujemy. Instytucją jednak, która najwydatniej wzbogaciła nasze zbiory, było bezsprzecznie Muzeum Wojska, któremu też na ręce jego dyrektora, pułkownika Szacherskiego, składamy za to gorące podziękowanie. Z innych ofiarodawców wymienić musimy mag.

Jerzego Antoniewicza, słuchacza sekcji historycznej z okresu konspiracji, jego to bowiem zapobiegliwości zawdzięczamy tę wspaniałą serię Monumenta Germaniae Historica, która jest ozdobą naszej czytelnicy. Objęliśmy ten lokal kompletnie pusty. Jeśli dziś na jego ścianach widnieją te piękne portrety historyczne — winniśmy to zyczliwości Muzeum Narodowego, które nie wahało się powierzyć nam swych zbiorów w depozyt. Niech mi wolno będzie złożyć za to specjalne podziękowanie dyrektorowi prof. Lorentzowi.

Instytut Historyczny to jednak nie tylko bogata biblioteka, to przede wszystkim zespół ludzi, ożywionych wspólnymi dążeniami naukowymi. Nie chcemy ograniczać naszej działalności do pracy pedagogicznej. Pragniemy z zakładu naszego uczynić ośrodek twórczej pracy badawczej. A że praca ta musi się oprzeć o szeroką podstawę źródłową, na pierwszy plan wysunęliśmy sprawę publikacji źródeł. Grupa naszych uczniów podjęła więc pod kierunkiem odpowiednich specjalistów prace przygotowawcze nad kopiowaniem wybranych tekstów, do których publikacji, mam nadzieję, że będziemy mogli przystąpić w niedługim czasie. Drugą naszą troską jest odrodzenie historycznych prac konstrukcyjnych. Z myślą o tym podjęliśmy przede wszystkim wydawnictwo Prac Instytutu, którego pierwszy zeszyt mają Państwo w rękach. Nie zamierzamy jednak zacieśniać się do kół uniwersytecko-akademickich. Uważamy, że obowiązkiem naszym jest również praca nad podniesieniem kultury historycznej całego społeczeństwa. Pracę tę rozumiemy jako ściśle współdziałanie z nauczycielstwem szkół średnich i podstawowych. Udział Instytutu w organizowaniu nauczycielskich kursów dokształcających wiosną i latem u. r. jest działalnością tej dotychczasowym przejawem. W trosce o reformę studium historycznego występujemy z inicjatywą opracowania w ramach Instytutu podręcznika akademickiego historii powszechnej, który by równocześnie mógł także spełniać rolę podręcznika dla nauczyciela historii. Zadanie to wysuwamy jako następny etap naszej pracy zespołowej.

Otwierając w dniu dzisiejszym pracownię naukową Instytutu Historycznego, pragnę podać parę informacji o jej charakterze. Będzie więc ona dostępna nie tylko dla młodzieży akademickiej, ale również i dla wszystkich badaczy pozauniwersyteckich. Radzibyśmy zwłaszcza widzieć w niej licznych przedstawicieli nauczycielstwa. Czytelnia nasza otwarta codziennie od 9-tej do 19-tej jest przeznaczona na pomieszczenie co najmniej 80 osób. Czytelnicy mają w niej do swojej dyspozycji bibliotekę podręczną, umieszczoną w szafach, znajdujących się na sali, oraz bibliotekę zasadniczą złożoną w magazynie. Ogółem księgozbiór nasz łączy około 20.000 tomów, rozstawionych na półkach pojemności blisko 600 metrów bieżących. Biblioteka jest ułożona rzeczowo. Dzięki temu możemy ją całkowicie udostępnić jeszcze przed skatalogowaniem, do którego przystąpimy dopiero w najbliższym czasie. Zarówno ilość jak i jakość posiadanych zbiorów czyni pracownię Instytutu jeśli nie pierwszą, to w każdym razie jedną z pierwszych pracowni tego typu w Polsce.

Oczywiście biblioteka nasza posiada jeszcze wiele braków. Szereg wydawnictw uległ na skutek działań wojennych zdekompletowaniu. Brak nam najnowszych publikacji obcych. Znaczna część naszych zbiorów posiada bądź nadwątlone oprawy, bądź w ogóle jest ich pozbawiona. Wreszcie masowe posługiwanie się przy ćwiczeniach cennymi wydawnictwami grozi ich zupełnym unicestwieniem, o ile nie zobędziemy się na własny aparat do fotokopii, który zastępując najcenniejsze druki przez ich zdjęcia fotograficzne, uchroniłby je w ten sposób od zniszczenia. Wierzmy, że władze państwowe, które umożliwiły odbudowanie tego warsztatu, nie pozwolą mu teraz zmarnieć.

Kończąc to krótkie sprawozdanie, pozwolę sobie zwrócić się do obecnych na sali przedstawicieli młodzieży historycznej. Pracownia, którą dziś inaugurujemy, nie dla was jest wyłącznie przeznaczona, lecz wy z niej przede wszystkim korzystać będziecie. Chciałbym, abyście ją traktowali jako nasz wspólny dorobek, nasze wspólne dobro, abyście do niej wnieśli życie i zapał do pracy. Pamiętajcie, że warsztat jest dla każdego człowieka jego domem, Życzę wam, by pracownia naukowa Instytutu Historycznego stała się więc waszym domem, byście się z nią zrośli, byście wytworzyli w niej wreszcie tę atmosferę naukową, która jest koniecznym atrybutem dobrze działającego zakładu uniwersyteckiego. Z myślą o tym kończę tradycyjnym życzeniem akademickim: Quod Felix, Faustum, Fortunatumque sit.

T. M.